

*Бабенко А. О.,
аспірант*

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПОСТМОДЕРНІ АКЦЕНТИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ УРБАНІСТИЧНОЇ ПРОЗИ

Анотація. Статтю присвячено розгляду постмодерного світогляду крізь призму сучасної української урбаністичної прози. Детально розглянуто географічні, ідеологічні хронотопи. Також розглянуто категорію «місто» загалом, з його характерними для кожного урбаністичного твору локусами. Розглянуто процес урбанізації як найповніше втілення та розкриття сучасної культури.

Ключові слова: урбанізм, хронотоп, локуси, місто, топос, культура.

Постановка проблеми. Актуальність теми орієнтована на ґрунтовний аналіз постмодерних акцентів сучасної урбаністичної прози. Образ міста невіддільний від сприйняття його простору, окремих деталей простору, а загальне сприйняття образу міста може бути сконцентроване не тільки в архітектурних формах, але й в описах міста, зафіксованих у літературних творах. Зрештою саме на перетині мистецтва ліній і форм та мистецтва слова народжується загальний образ міста як філософської цілісності.

Метою статті є сформулювати урбаністичні постмодерні акценти через опис міста та відтворення цього образу в літературі.

Виклад основного матеріалу. Постмодерний світогляд – домінуючий у сучасному світі, – буття покоління, сформованого наприкінці ХХ – початку ХХІ ст., цілком визначається тим особливим духовним станом, який С. Кримський означував як «загрозливу колізію між цивілізацією та екзистенцією» [5, с. 4]. Покоління пост-тоталітаризму, пост-Чорнобиля та пост-Людини, переживши численні економічні та соціальні кризи доби, акумулювало найпоказовіші кризові аспекти у кризах – ідентичності, ідентифікації, самосвідомості, цінностей (як-от: любові, смерті, ненависті, надії тощо).

Актуальність такого розуміння сучасності неодноразово підтверджена і працями філософів (Х. Ардент, С. Кримський, У. Еко та ін.), і художніми творами, написаними, зокрема, у вітчизняній літературі (Л. Костенко «Записки українського самашедшого», О. Забужко «Польові дослідження з українського сексу», «Музей покинутих секретів», Ю. Винничук «Мальва Ланда», «Танго смерті», Ю. Андрухович «Перверзія», М. Матіос «Нація», «Солодка Даруся» та ін.). Екзистенційні зусилля сучасної літератури, філософії, культурології, соціології зорієнтовані на подолання криз пошуків та сподівань, які переживає герой-індивідуум кін. ХХ – поч. ХХІ ст. у постіндустріальному, переважно урбаністичному, суспільстві. Наприклад, урбаністичний хронотоп Ю. Андруховича у романі «Перверзія» [3] – це, насамперед, «іграшковий мегаполіс». Основні атрибути такого мегаполіса (локуси) – кав'ярня, вежа, площа, архітектурні пам'ятки, панорама міста, цвинтарі тощо. Урбаністичний хронотоп у Ю. Андруховича вирізняється масштабністю бачення самої природи міста, адже у нього місто – це велетенський химеризований часопростір із численними переходовими та

допоміжними ланцюгами, це система міст, які калейдоскопічно пролітають перед очима читача, це велетенська мапа Європи з численними країнами, через які подорожує Стах Перфецький. Мапа Європи фіксується в уяві героя лише настільки, наскільки його вражає побачене, а отже, оповідь сповнюється, насамперед, психологічних афектів Стаха Перфецького. Крім того, в романі «Перверзія» присутній ще й лейтмотив мапи як алегорія вічного подорожування, нескінченності людських мандрів і самої процесуальності усього суцього.

Географічний хронотоп у романі «Перверзія», на відміну від карнавалізованого хронотопу Венеції, є надзвичайно логічно виструнченим, темпоральність у ньому передається з точністю до годин і навіть хвилин, простір має ширину, довжину, глибину, тривалість. Насамперед, у ньому час – минулий, теперішній, майбутній – не плутається, як це спостерігалось у хронотопі карнавалізованої Венеції. Простір також є чітко окресленим, географічно визначеним, просторовим, оптичним.

Ідеологічно вагомим у тексті постає хронотоп України. Превалуючим часом хронотопу України є минуле, з метою відтворення якого використовується давній прийом ретроспекції. Стах і Ада, пригадуючи своє дитинство, місця, де вони народились та виростили, ретроспективно навіртають читача до психологічних образів України, до конкретних топосів, пам'ятних для героїв з якихось причин. У знаковій системі географічного хронотопу насамперед виринає місто Чортопіль, звідки родом Перфецький та Цитрина.

Географічний хронотоп також виявляє велику схильність до персоналізації. Великі території часто змальовуються за спогадами когось із героїв. Такі мапи подібні до екстатичних подорожей, вони завжди ретроспективні, хоча минуле постає не у хронологічній послідовності, а залежно від емоційного стану оповідача. До складу модифікацій географічного хронотопу роману «Перверзія» входить також сакралізований хронотоп міста. Характеристиками сакралізованого хронотопу наділений острів Сан Мікеле.

Отже, урбаністичний хронотоп характеризується розмаїттям фрагментарно представлених міст та історичних архітектурних пам'яток. Атрибутами цього хронотопу стали мапа, кордон, дорога, острів, материк, різні країни, Україна, Чортопіль тощо. Динаміка хронотопних структур у романі зумовлена фрагментарністю постмодерної структури роману «Перверзія», а отже, має за провідну особливість домінуючий психологічний часопростору оповідача, інколи удаваного. Найчастіше таким творцем часопросторових площин виступає Стах Перфецький.

«Всі дороги в місто ведуть. Місто – це місце зустрічей. Міста – вузли, якими зв'язані економічні і соціальні процеси. Це центри тяжіння всіляких сил, якими живе людське суспільство. У містах зародилася вся зростаюча динаміка історичного розвитку. Через них здійснюється розкриття культурних форм», – писав Н. Анциферов у «Книзі про місто» [2, с. 3].

Місто – домінуючий простір у світосприйнятті сучасної людини, й її сприйняття себе у цьому просторі, як і сприйняття міського простору є провідною складовою частиною мислення. Урбанізація давно вийшла за межі власне планування та організації території міст, сприймається як мінлива і водночас цілісна територія, візуальний образ якої акумулюється в мисленнєвий образ міста в уяві кожного мешканця чи туриста. Так, зокрема, комплексно проаналізувавши образ міста з погляду архітектурного планування місцевості, К. Лінч у праці «Образ міста» пише: «Аналіз образу, в яких люди фіксують освоєння свого життєвого простору та життєвого часу, є ключем до розуміння сенсу місця» [6, с. 240], формулюючи тим самим не тільки провідні засади сучасного містобудування, але й загалом містосприйняття як складової частини світосприйняття особистості.

Місто – одне з сильних і найповніших втілень культури, одне з найбагатших її різновидів. Місто – це культурно-історичний організм, який сприймається у зв'язку зі своєю історією, людьми; місто доступне нам не лише в частинах, у фрагментах, але водночас у всій своїй цілісності. Місто – це рухома категорія, яка живе з нами, до нас, після нас, весь час, тримаючи у своєму полоні. Саме урбанізм виступає органічною складовою частиною сучасного людського буття. Урбаністична культура межі ХХ – ХХІ ст. постає тлом, яке допомагає зрозуміти процеси ставлення, формування та деградації ідентичності індивідуума.

Місто постає в постмодерній літературі складною і водночас цілісною структурою, яка відображає долю людини. Письменник, задля розкриття особистості у Місті звертається до його глибинної та невичерпної структури, до локусів. Топос міста відіграє важливу роль для заглиблення в «пост цивілізаційний» світ як героя, так і Міста загалом. Місто досить часто виступає важливим елементом у письменницькій спадщині, а топос міста постає одним із хронотопів літературних письменницьких надбань, що пронизує оповідь і допомагає автору заглибитись у минуле.

Місто в літературних творах виступає специфічним просторовим образом. Урбанізований простір міста завжди супроводжує письменника у його мандрах історичними шляхами, на тлі якого показані зміни у суспільній свідомості, трансформування моральних законів. Досить часто топос міста постає закритим культурним простором, який може виступати місцем дії біографічного часу (героя) або простором із метою локалізації хронотопу.

Топос міста – динамічний, історико-культурний концепт для втілення автором власної позиції, культурно значущої і соціальної у спогадах Г. Корольова «Ворошиловград». Для локусу міста як просторового образу, що зафіксований у тексті твору, важливим є співвідношення з реальною дійсністю особистості й культурної значущості цієї особистості для соціуму. Для Германа такі локуси, як заправка, кукурудзяне поле та футбольне поле, нагадують багатолюдні мурашники, які можуть закрутити голову. Топос міста у творі може виступати як словесно-образна фіксація побутово-соціального простору. Топос міста в цьому творі є одиницею асоціативного відображення дійсності, яка реалізується за допомогою часопросторових локусів в авторському висвітленні й формується авторським сприйняттям, пам'яттю, накопиченими враженнями.

У романі «Ворошиловград» автор зосереджує увагу на рушійній та рухомій силі Міста в урбанізованому соціумі, які впливають на ціннісні орієнтації, її дії та вчинки. Так, рідне мі-

сто зі значним обсягом пам'яті стає для Германа, насамперед, пасткою, з якої тривалий час не можна знайти вихід. Місто – це містична категорія, розуміння «історичної пам'яті» для міста – це і є пастка, це і є розумінням втраченості, коли людина живе зібраною колись інформацією, накопиченими емоціями, енергією та моделює ситуацію в сьогоденні, мінливого, з швидкоплинними поворотами з проекцією в минуле, яке її тільки знищує. Місто вшент та за долю секунди може дезорієнтувати людину. Місто набуває таких характеристик, що стає окремим героєм, ніби прототипом, привидом того персонажа, якого воно проковтнуло у свій організм. Воно стає антропоморфною, навіть людиноподібною істотою. Важливим структурним чинником для розуміння рушійної сили міста є розуміння «втраченості часу». Наприклад, у книзі «Месопотамія» Сергія Жадана, місто виступає не лише топосом зі своїми локусами, а саме тим конкретним для кожного героя місцем перебування його душі та думок. За допомогою перебування у цьому «полоні» герой, наприклад, Ромео деякий час думав, що знайшов кохання усього його життя – Дашу. Але так тільки здавалось. Коли вступаєш у стосунки з такими жінками, як Даша, ти втрачаєш себе, свою ідентичність, свою цінність, повністю віддаєшся спокусі її тіла, але з часом вона просто стає сусідкою, кроки якої ти чуєш через стіну кімнати, що вас розділяє. І всі ці стосунки закінчуються дивним та невчасним приходом весни та винайденням своєї маски: «Розповідала, що навесні в передмістях вода розмиває фундаменти старих санаторіїв, ріки стають червоними й пахнуть медикаментами, тому справжній запах весни – це запах нашатирю. А ще говорила, що на вулицях знову почали стріляти, що війна продовжується й ніхто не збирається здаватись. Усе буде тривати, доки ми будемо любити, – пояснювала, ніби на щось натякаючи. Любові стане на всіх, – додавала. Цього останнього я не зрозумів» [4, с. 96].

Місто виступає одним із засобів художнього втілення урбаністичної реальності, яка відображається в авторському баченні описуваних подій. Через це створюється цілісний образ реальної міської (урбаністичної) картини. У художніх творах топос міста виступає не тільки тлом, місцем розгортання хронотопу, але й важливим елементом творення образу особистості.

Урбаністична культура – особливий спосіб життя великих соціальних груп, в основі якого лежать засоби виробництва та пов'язані із ним види діяльності, упорядкування стосунків в урбанізованому соціумі, особливості менталітету, рівень знань, мораль, мистецтво, релігія, право тощо. Тому цілком закономірно, що урбаністична література – це зміна авторської позиції, переміщена і сконцентрована в основному на міських реаліях.

Висновки. Отже, місто є містком та ретранслятором складних процесів у житті людини. Складні процеси творять людину, а людина – місто. На рівні світу-Міста відбувається певне взаємодоповнення, взаємопроникнення, взаєморозвиток і взаєморуйнація. Для цього контексту є слушною думка В. Фоменко: «Спільна мета письменників – осмислити місто як модель світобудови та усвідомити, як місто і світ загалом взаємодіють із внутрішнім світом сучасника» [7, с. 29].

Література:

1. Андрухович Ю. Перверзія / Ю. Андрухович. – Львів : ВНТЛ-Класика, 2004. – 304 с.
2. Анциферов Н. Книга про місто / Н. Анциферов. – Л.: Гос. изд-во, 1929.– 183 с.
3. Жадан С. Ворошиловград / С. Жадан. – Харків : Фоліо, 2012. – 442 с.

4. Жадан С. Месопотамія : збірка оповідань і віршів / С. Жадан ; передм. В. Неборака. – Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2014. – 368 с.
5. Кримський С. Заклики духовності ХХІ століття : (З циклу щоріч. пам'ят. лекцій ім. А. Оленської-Петришин, 2002 р.) / С. Кримський. – К. : Вид. дім «КМ Академія», 2003. – 32 с.
6. Линч К. Образ города / К. Линч ; пер. с англ. В. Глазычева; сост. А. Икоников. Под ред. А. Иконикова. – М.: Стройиздат, 1982. – 328 с., ил.
7. Фоменко В. Українська урбаністична проза ХХ ст.: еволюція, проблематика, поетика : автореф. дис. ... д-ра філол. Наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / В. Фоменко ; НАН України, Ін-т л-ри ім. Т.Г. Шевченка. – К., 2008. – 40 с.

Бабенко А. А. Постмодерністські акценти сучасної української урбаністичної прози

Анотація. Стаття присвячена розгляду постмодерністського світогляду крізь призму сучасної

української урбаністичної прози. Детально розглянуті географічні, ідеологічні хронотопи. Також розглянута категорія «города» в цілому з характерними для кожного урбаністичного твору локусами. Розглянуто процес «урбанізації» як найбільш повне втілення і розкриття сучасної культури.

Ключові слова: урбанізм, хронотоп, локуси, город, тоpos, культура.

Babenko A. Postmodern accents urban contemporary Ukrainian prose

Summary. Article considers postmodern world through the prism of modern urban Ukrainian prose. Considered in detail the geographical, ideological time-space. Also the category of “the city” as a whole with its distinctive for each piece of urban loci. The process of “urbanization” as the most complete implementation and disclosure of contemporary culture.

Key words: urbanism, time-space, loci, city, topos culture.